

JACEK SPLISGART

OBRZĘDOWOŚĆ OKRESU DORASTANIA JAKO ISTOTNY SKŁADNIK PROCESU KSZTAŁTOWANIA SIĘ TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ I ETNICZNEJ WE WSPÓŁCZESNEJ JAPONII

W globalizującym się świecie, w którym idee przenikają pomiędzy społecznościami, kwestie szeroko pojmowanych tożsamości odgrywają coraz większą rolę. Proces kształtowania się poczucia identyfikacji z określoną grupą, narodem, subkulturą stanowi przedmiot zainteresowania wielu dziedzin nauki (socjologii, politologii, antropologii kulturowej, historii i innych). Początkowe studia nad kwestiami etnicznymi ograniczały się do poszukiwania obcego, innego, który w przeciwieństwie do cywilizowanych białych ludzi musiał mieć swój własny unikalny wyznacznik¹. To właśnie na opozycjach „swój – obcy” fundamenty budowała antropologia kulturowa. Tak postrzegane początkowe studia etniczne dotyczyły przede wszystkim opisu obcych, zarówno tych mieszkających daleko od badacza, jak i osób, których tożsamość była różna od ogólnie dominującej (np. Azjatów zamieszkujących w Wielkiej Brytanii²). Dopiero ostatnie dekady zaczynają przynosić inne, nowe spojrzenie na kwestie kształtowania się tożsamości etnicznej i narodowej. Celem badań stają się nie tylko grupy narodowościowe zamieszkujące państwa wieloetniczne czy też mniejszości etniczne w krajach, w których dominuje jedna grupa większościowa. Coraz częściej naukowcy koncentrują się na procesie tworzenia się więzi wewnątrz społeczności jednoetnicznych. W tym kontekście jako wielce interesujące jawi się społeczeństwo Wysp Japońskich. Japończycy przez stulecia kształtowali swoją własną unikalną kulturę i tożsamość³. Jednakże w wyniku przemian, jakie miały miejsce

¹ S. Fenton, *Etniczność*, tłum. E. Chomicka, Warszawa 2007, s. 11-24.

² Ch. Baker, *Studia kulturowe*, tłum. E. Sadza, Kraków 2005, s. 295-301.

³ Proces formowania się kultury japońskiej przebiegał w formie następujących po sobie przemian: kontaktu kulturowego z cywilizacją zewnętrzną i izolacji, podczas której następowała selekcja wcześniej zaczerpniętych elementów kulturowych i ich połączenie z głównym nurtem kulturowym.

w latach 1945–1965⁴, wszelkie dotychczasowe formy kulturowe zostały wystawione na wielką próbę.

Źródła tożsamości Japończyków

Zastanawiając się nad cechami charakterystycznymi konstytuującymi japońską tożsamość etniczną, należałoby stwierdzić, że jest to modelowe społeczeństwo, które w każdym aspekcie spełnia wymogi stawiane grupom etnicznym. Wyróżnia się zarówno pod względem językowym, religijnym, terytorialnym, historycznym, jak i rasowym⁵. Jednakże na potrzeby niniejszego opracowania chciałbym skupić się jedynie na trzech aspektach, które stanowią korzenie japońskiej tożsamości. Należy upatrywać ich w: położeniu geograficznym, historii (i mitologii) oraz religii.

Pierwszy z nich z jednej strony przez stulecia stanowił barierę hamującą przenikanie na teren wysp nowych trendów kulturowych, z drugiej zaś działał jako swoisty bufor bezpieczeństwa w okresach izolacji, których naczelnym zadaniem było dostosowanie zaczerpniętych nowinek do rodzimych warunków⁶. Wyspiarskie położenie Japonii wpłynęło zatem na wykreowanie się jednolitego etnicznie społeczeństwa, które dodatkowo poprzez świadome sterowanie procesami zmian kulturowych opierało się (i w znacznej mierze opiera się do dziś) wszelkim próbom jakiegokolwiek ingerencji kulturowej z zewnątrz. Japończycy mogą tym samym stanowić modelowy przykład na pokrywanie się jedności kulturowej, etnicznej i terytorialnej⁷.

Drugim i trzecim czynnikiem są ze sobą ściśle powiązane. Tożsamość japońska była budowana przez stulecia na micie wspólnego pochodzenia, którego centralnym obiektem była osoba cesarza. W powstałej w VIII wieku mitologii (*Kojiki* – *Księga Dawnych Wydarzeń*), jasno określono, że to właśnie ówczesny władca wywodzi

⁴ *Kodō keizai seichō to seikatsu kakumei*, Kokuritsu Rekishi Minzoku Hakubutsukan (ed.), Tokio 2010.

⁵ W. Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2006, s. 119 i n.

⁶ Dzieje Japonii, o czym wspomniano powyżej, to naprzemienne okresy wzmoczonych kontaktów kulturowych (skutkujących wymianą – częstokroć jednostronną – wzorców i idei) oraz izolacji. Z punktu widzenia kształtowania się postaw etnicznych i narodowościowych można wyróżnić cztery główne cykle: (1) przypadający na lata 538–794 wzmoczony przepływ idei z kontynentu (z Chin i Korei) oraz powiązane z nim wykształcenie się kultur arystokratycznej (częściowo wzorowanej na kulturze chińskiej) i samurajskiej (która zdominowała dzieje kraju na blisko 700 lat); (2) „stulecie chrześcijaństwa” (1542–1638) i izolacjonistyczna polityka okresu Edo (1600–1868), w wyniku której wykształcili się znane do dnia dzisiejszego kultury: samurajska oraz mieszczańska; (3) przemiany okresu Meiji (1868–1912) oraz zrodzone z rozczarowania Zachodem nastroje nacjonalistyczne lat 30. i 40. XX wieku; (4) przemiany lat powojennych, które wpłynęły na wszystkie sfery życia Japończyków (społeczną, kulturową, polityczną, religijną, ekonomiczną).

⁷ W. Żelazny, *Etniczność...*

się w prostej linii od potomka bogów (legendarnego Jimmu), który w VII wieku p.n.e. doprowadził do powstania Cesarstwa Japońskiego⁸. Późno spisana mitologia, poza utrwaleniem hegemonii jednego rodu, ukazuje prawdopodobnie historię walk poszczególnych stronnictw o władzę i aż do XIX wieku powiązana pozostawała przede wszystkim z kręgiem kultury arystokratycznej i pośrednio samurajskiej. Jako połączenie źródeł historycznych i religijnych (mówiących o mitycznych początkach państwa japońskiego) stanowiła istotny element w procesie kształtowania się więzi narodowych. Przenikanie się na gruncie japońskim *shintō*, buddyzmu oraz myśli konfucjańskiej⁹ zaowocowało wykształceniem się jedyne w swoim rodzaju systemu religijno-etycznego, który stanowi podstawowy składnik tożsamości etnicznej dzisiejszego Japończyka¹⁰. Również czynnik historyczny odgrywa ważną rolę w procesie kształtowania się wzorców kreujących w dniu dzisiejszym postawy tożsamościowe. Z punktu widzenia współczesnej konfiguracji kultury japońskiej najważniejszymi okresami są: (1) epoka Heian (794–1185), w trakcie której powstała unikatowa kultura arystokratyczna¹¹ oraz (2) czasy panowania samurajów (1185–1868), ze szczególnym uwzględnieniem okresu Edo (1600–1868), w którym powstał znany do dzisiaj etos samurajski, ukazujący uczonego wojownika, zdolnego do największych poświęceń¹².

Powyższe składowe można wyróżnić w japońskiej obrzędowości okresu dorastania. To właśnie w jego trakcie dziecko podlega procesowi enkulturacji (nabywania kompetencji kulturowych) oraz socjalizacji. Poprzez analizę ewolucji poszczególnych obrzędów można wskazać na główne filary kształtujące współczesną tożsamość narodową, kulturową i etniczną Japończyków. Na potrzeby niniejszego artykułu wyróżnię dwa okresy obejmujące: (1) czas dorastania i (2) osiągnięcie pełnoletności jako egzemplifikację omawianych procesów.

⁸ W. Kotański (tłum.), *Kojiki czyli Księga Dawnych Wydarzeń*, Warszawa 1986.

⁹ Dopiero wraz z przemianami okresu Meiji (1868–1912), wyniesieniem do rangi religii państwowej *shintō* doczekało się skodyfikowanej wersji. Wcześniej istniało w odmianach ludowej oraz dworskiej. Przemiany Meiji, w wyniku których cesarz – potomek bogów stał się symbolem kraju, wymagały rozgraniczenia dotychczas współegzystujących systemów religijnych.

¹⁰ S. Turnbull, *Samurajowie i sacrum*, tłum. J. Hunia, Kraków 2012, s. 8.

¹¹ Okres Heian cechował bujny rozwój kobiecej literatury. Poszczególne poematy i powieści ukazywały cały splendor, jakim mogła się poszczycić kultura arystokratyczna. Więcej informacji na temat epoki Heian można znaleźć w książce *W kręgu tradycji dworu Heian*, red. I. Kordzińska-Nawrocka, Warszawa 2008.

¹² T. Takagi, *Rycerze i samuraje*, tłum. W. Nowakowski, Bydgoszcz 2004.

Obrzędowość wieku dziecięcego jako źródło wzorców kulturowych

Do najważniejszych świąt w procesie kształtowania się tożsamości etnicznej dorastającego dziecka należą *tango-no-sekku* (Dzień Chłopców)¹³ oraz *jōshi-no-sekku* (Dzień Dziewczynek). Oba z tych zwyczajów czerpią zarówno z tradycji japońskiej, jak i chińskiej. Obchodzenie co roku tych dwóch świąt „wpaja dzieciom ważne cechy ich narodowego dziedzictwa oraz przygotowuje do ról, jakie narzuca im bycie członkiem społeczeństwa”¹⁴.

Jōshi-no-sekku (popularnie zwane *hina-matsuri*, czyli świętem lalek) obchodzi się 3 marca¹⁵. Ceremonia ta dobrze ilustruje dynamikę japońskiej kultury i jej eklektyzm oraz zdolność przyswajania zewnętrznych wzorów. Stanowi ono połączenie zwyczajów chińskich związanych z początkiem trzeciego miesiąca księżycowego. Chińczycy wierzyli, że początek trzeciego miesiąca jest okresem wyjątkowo pechowym, stąd, aby odgonić od siebie nieszczęścia, należało każdego roku poddać się obrzędom oczyszczającym¹⁶. Należały do nich rytualna kąpiel oraz wypicie alkoholu sporządzonego z brzoskwiń. Z biegiem czasu za najbardziej pechowe uznano złożenie się dwóch trójek i dzień oczyszczenia został ustalony na trzeci dzień trze-

¹³ Obecnie *tango-no-sekku* (Dzień Chłopców) został przemianowany na *kodomo-no-hi* (Dzień Dziecka).

¹⁴ J. Hendry, *Understanding Japanese Society*, New York 2003, s. 148.

¹⁵ Pomimo, że powszechne wydaje się przygotowanie ekspozycji z okazji święta dziewczynek, do dziś zdarzają się regiony, w których nie ma zwyczaju wystawiania lalek *hina* w dniu *jōshi-no-sekku*. Jednym z takich miejsc do lat 50. XX w. było miasto Sanjō. Z przeprowadzonych przeze mnie rozmów wynika, że w latach 40. XX w. dziewczynki nie otrzymywały od rodziców lalek *hina*. Jedną z moich informaterek wspominała, że według legendy w przeddzień *hina-matsuri* (drugiego dnia trzeciego miesiąca) został zamordowany lokalny feudal. Dlatego też od tego dnia na znak żałoby z domów zniknęły lalki *hina*. Ponieważ historia ta została przekazana mojej informatorce przez jej matkę w latach 40. XX w., postanowiłem się skontaktować z urzędem miasta Sanjō w celu zdobycia bardziej szczegółowych informacji. Od historyka zajmującego się lokalnymi dziejami dowiedziałem się, że nie ma śladu po tej opowieści. Wiadomo natomiast, że faktycznie do lat powojennych nie było zwyczaju wystawiania lalek *hina* w dniu *hina-matsuri*. W zamian w wigilię *jōshi-no-sekku* spożywano specjalną kolację. Zapytany o powód braku zwyczaju wystawiania lalek nie był w stanie udzielić mi odpowiedzi. Zwrócił natomiast uwagę na inny ciekawy fakt związany z lokalną historią. Otóż w dniu 9 września 1620 r. w Sanjō zburzono zamek lokalnego feudała. Na znak żałoby po tym wydarzeniu od tego dnia zaprzestano przygotowywania dekoracji z chryzantem z okazji święta *chōyō-no-sekku*. Osobiście uważam, że oba te wydarzenia łączą się ze sobą, a pamięć o nich przetrwała jako podanie ludowe do XX w. Jako ciekawostkę można dodać, że Sanjō jest obecnie jednym z miast najhucniej obchodzących *hina-matsuri*, a ponadto znajduje się tam fabryka produkująca lalki *hina*.

¹⁶ T. Shintani, *12kagetsu no shikitari*, Tokio 2007, s. 44-45.

ciego miesiąca¹⁷. W tej formie święto to zostało wraz z innymi elementami kultury chińskiej przyniesione na teren Japonii, gdzie połączyło się z dwoma rodzimymi zwyczajami – *hi'ina asobi* oraz *kyokusui-no-en*. Podobnie jak kontynentalni sąsiedzi, również Japończycy wierzyli, że początek trzeciego miesiąca łączył się z pechowym okresem. Dlatego też przygotowywali papierowe lalki (*hitogata* – mające stanowić ich zastępstwo), które głaskali (aby poprzez dotyk przenieść na nie swoje nieszczęścia) oraz wrzucali do rzeki (dzięki czemu cały pech był spławiany)¹⁸.

Innym zwyczajem związanym z omawianym okresem była spotykana wśród arystokracji zabawa *kyokusui-no-en*, podczas której jej uczestnicy pili *sake* i układali wiersze. Wszystkie te trzy zwyczaje z biegiem czasu scalily się w znane dzisiaj święto lalek (*hina-matsuri*)¹⁹. Same lalki przeszły ewolucję – od prostych papierowych, kształtem przypominających człowieka wycinanek do drogich ceramicznych figur symbolizujących dwór cesarski²⁰.

Lalki *hina* są prezentem od dziadków ze strony matki. Wręcza się je na dwa miesiące przed pierwszym *hina-matsuri* (obchodzonym corocznie 3 marca). Ponieważ wzorem wieków ubiegłych lalki są amuletem mającym chronić dziewczynkę przed nieszczęściami i chorobami, każda kobieta ma własny zestaw. Ilość lalek zależy od zamożności i waha się od dwóch do piętnastu. Przedstawiają one dwór cesarski i nawiązują do splendoru arystokratycznego okresu Heian. Nie tylko wygląd, ale również symbolika uległa zmianom. Według przeprowadzonych przeze mnie badań (w latach 2005–2009) obecnie w Japonii lalki kojarzone są z wróżbą małżeńską. Joy Hendry uważa, że lalki *hina* symbolizują parę przygotowaną do zawarcia związku małżeńskiego. Dlatego też zestawy lalek zawierają bardzo często podarunki zaręczynowe lub ślubne. W niektórych (najdroższych) przypadkach w skład zestawu wchodzi również imitacja posiłków podawanych podczas zaślubin²¹. Japończycy uważają, że symbolizują one małżeństwo, a szybkie schowanie lalek następnego dnia po święcie (4 marca) jest wróżbą szybkiego zamażpójścia²².

Inny zwyczaj związany z *hina-matsuri* nakazuje, aby lalki wystawić na około miesiąc przed świętem. Jednodniowa ekspozycja (*ibijya-kazari*) ma przynosić pecha.

¹⁷ Zarówno marzec (dawniej trzeci miesiąc księżycowy), jak i maj (dawniej piąty miesiąc księżycowy) uchodziły w Chinach za okresy wyjątkowo pechowe (ze względu na liczne epidemie występujące w tych miesiącach). Jednakże zgodnie z koncepcją *yin-yang* cyfry nieparzyste powiązane były z *yang* (pierwiastkiem aktywnym), stąd podwójne złożenie oznaczało wzmocnienie owego pierwiastka i miało przezwyciężyć nieszczęścia.

¹⁸ Zwyczaj spławiania lalek nosi nazwę *nagashi-hina*.

¹⁹ T. Shintani, *Nihonjin no shunkashūtō*, Tokio 2007, s. 48-49.

²⁰ Zmiany w wyglądzie oraz funkcjonalności lalek *hina* następowały stopniowo. Początkowo obok papierowych wycinanek pojawiły się lalki ceramiczne. W okresie Edo wprowadzono lalki stojące oraz siedzące. Finalnie w XIX w. pojawiły się lalki przedstawiające kobietę i mężczyznę – lalki małżeńskie.

²¹ J. Hendry, *Understanding Japanese...*

²² I odwrotnie, ociąganie się ze spakowaniem lalek opóźni moment zamażpójścia córki.

Jednakże nawiązując do badań Takanori Shintani, należy stwierdzić, że powyższa interpretacja jest stosunkowo nowa (powojenna)²³. Zmiany w wyglądzie *hina-ningyō*, wzrost ich ceny, a także zainteresowanie ochroną środowiska doprowadziły do zniknięcia zwyczaju topienia lalek w rzekach. Dlatego też T. Shintani uważa, że szybkie chowanie lalek *hina* jest pozostałością dawnych zwyczajów związanych z wrzucaniem papierowych podobizn (*bitogata*) do rzeki i symbolizuje pozbycie się nieszczęść²⁴.

Ponadto wieczorem w dniu *hina-matsuri* przygotowuje się specjalną kolację dla dziewczynek. Składają się na nią: zupa z małżami – *hamaguri* (pozostałość dawnego zwyczaju zbierania małż na plaży 3 marca i oddawania ich w darze bóstwom *kami*; również symbol dziewictwa); ciastko ryżowe *mochi* z bylicą pospolitą – *kusa-mochi* (ziołem o leczniczych właściwościach; tradycyjnie uważa się, że odpędza ono nieszczęścia); różowe ciastko ryżowe *mochi* owinięte w liście wiśni – *sakura-mochi*; trójkolorowe ciastko *mochi* w kształcie rombu – *bishi-mochi* (symbolika kolorów: zielony – wygania nieszczęścia, biały – czystość, czerwony – chroni przed chorobą); *chirashi-zushi* – sushi przygotowane z mieszaniny ryb, ryżu, jajek; *shiro-zake* – słodkie, białe wino ryżowe.

Podobnie jak ma to miejsce w przypadku *jōshi-no-sekku*, również chłopcy mają swoje święto nazwane *tango-no-sekku*. Obecnie odbywa się ono 5 maja, a jego rodowód stanowi połączenie dwóch tradycji: chińskiej i japońskiej. W Chinach piąty dzień piątego miesiąca był uznawany za wyjątkowo pechowy. Stąd też praktykowane były w tym okresie liczne obrzędy oczyszczające, których zadaniem było odpędzenie od siebie wszelkich potencjalnych nieszczęść²⁵. Z kolei w Japonii miesiąc maj był okresem, w którym społeczność wiejska (głównie kobiety) przygotowywała się do rozpoczęcia zasiewów ryżu²⁶. Jednakże przed przystąpieniem do pracy wymagano, aby kobiety sadzące ryż (*saotome*) poddały się specjalnym rytuałom oczyszczającym. Miały one zapewnić udane zasiewy i zbiory. Wszystkie biorące udział w zasiewie dziewczyny były zobligowane do spędzenia nocy w chacie, której strzechę wykonana była z tataraku (*shōbu*) oraz bylicy pospolitej (*yomogi*) – roślin o mocy oczyszczającej i odstraszałej złych duchów²⁷. Wraz z rozwojem kultury samurajskiej oraz rozprzestrzenieniem się chińskich zwyczajów idea święta uległa zmianie (okres Edo). Nastąpiła ona w wyniku reinterpretacji funkcji obrzędu oraz połączonej z nią zmiany znaków w zapisie *shōbu*. Wcześniejszy *shōbu* – ‘tatarak’ (菖蒲) – został zastąpiony przez *shōbu* – ‘szanować wojowników’ (尚武). Takanori Shintani tłumaczy tę zmianę faktem wykorzystania przez dzieci z klasy samurajskiej lodyg tataraku do zabawy, która polegała na uderzaniu nimi w ziemię. Im głośniej dziecko uderzało,

²³ T. Shintani, *12kagetsu...*, s. 44.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ T. Shintani, *Nibonjin no...*, s. 72.

²⁶ T. Shintani, *12kagetsu...*, s. 64.

²⁷ *Ibidem*.

tym bliżej było zwycięstwa²⁸. Zabawa ta ukazywała siłę i odwagę przyszłych wojowników. W taki oto sposób rolnicze święto kobiet przekształciło się w szlachecką ceremonię dla chłopców.

Należy zauważyć, że współcześnie *tango-no-sekku* nieodzownie jest łączone z dwoma atrybutami: proporcami przypominającymi karpie (*koi-nobori*) oraz ozdobami składającymi się ze zbroi samurajskiej – *yoroi* i lalki samuraja na dzikim koniu – *musha-ningyō*. Proporce *koi-nobori* są pozostałością po samurajskim zwyczaju wywieszania w piątym dniu piątego miesiąca rodowych chorągwi przed domem. Symbolika karpia nie jest przypadkowa. Nawiązuje ona do chińskich legend, według których karp jest rybą silną i wytrwałą, dzięki czemu zdolny jest do płynięcia pod prąd, a nawet do wspinania się na wodospad²⁹. Karp, który dokona tego wyczynu, zamienia się w smoka. Symbolizuje więc zarówno siłę, wytrwałość, jak i awans, które powinny być cechami każdego mężczyzny. Właśnie z tych powodów w domu, w którym narodził się syn, wywiesza się proporce *koi-nobori*. Natomiast zbroja samurajska oraz lalka wojownika na koniu mają przypominać o militarnych korzeniach kultury japońskiej oraz gotowości do poświęcenia, jaka cechuje prawego mężczyznę³⁰. Poza tym w domach zawiesza się *kusu-dama*, kule wypełnione tatara-kim oraz byliną pospolitą, które mają moc oczyszczającą i chronią przed złośliwymi duchami³¹.

Podobnie jak ma to miejsce w przypadku *jōshi-no-sekku*, również dla chłopców w dniu ich święta przygotowuje się specjalną kolację, w trakcie której podaje się *ka-shiwa-mochi*, ciasto ryżowe zawinięte w liść dębu (nawiązanie do symboliki trwałości rodu; podobnie jak stare liście dębu opadają dopiero po pojawieniu się nowych, tak też oczekuje się szybkiego splodzenia męskiego potomka, który podtrzyma istnienie rodu³²).

Kolejnym obrzędem wpływającym na kształtowanie się tożsamości młodych Japończyków jest *shichi-go-san* (dosł. siedem-pięć-trzy). Nazwa uroczystości odnosi się do wieku, w jakim dzieci poddawane są obrzędowi³³. Trzy- i siedmioletnie dziewczynki oraz pięcioletni chłopcy udają się do świątyni 15 listopada, aby odpędzić złe duchy oraz życzyć sobie długiego życia³⁴. Pomimo że święto to swoimi korzeniami sięga okresu Heian, jego obecny kształt jest wynikiem połączenia trzech różnych obrzędów z wieków wcześniejszych. Wybór progów wiekowych wiąże się z wierze-

²⁸ T. Shintani, *Nihonjin no...*, s. 73.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ J. Hendry, *Understanding Japanese...*

³¹ T. Shintani, *12kagetsu...*, s. 61.

³² *Ibidem*.

³³ Do okresu Meiji używano terminu *kazoe-doshi* ('lata duszy') przy określaniu wieku dzieci przystępujących do uroczystości. *Kazoe-doshi* to sposób określenia wieku od momentu poczęcia.

³⁴ W niektórych regionach Japonii chłopcy przystępują do ceremonii *shichi-go-san* w wieku trzech i pięciu lat.

niami sintoistycznymi, wedle których dusza dziecka pozostaje niestabilna do wieku lat siedmiu (liczonych według *kaşoe-doshi*). Dziecko przez pierwszych sześć lat po narodzinach jest mocno powiązane ze światem bóstw *kami* i uważa się, że dzieci stanowią wręcz ludzkie wcielenia niektórych boskich duchów³⁵. Z tego powodu potrzebne są specjalne obrzędy, których zadanie polegało na „utrzymaniu” duszy przy ciele oraz oddaniu czci bóstwu. Można sądzić, że poszczególne progi wiekowe są powiązane z jednej strony z zaczerpniętym z kultury chińskiej przeświadczeniem o wyjątkowo pechowym znaczeniu liczb trzy i pięć³⁶ (dlatego też łączono te dwa okresy w życiu dziecka ze szczególną potrzebą modlitwy o jego zdrowie), z drugiej zaś z cyfrą siedem (w wieku lat siedmiu³⁷ następował moment, w którym dusza dziecka na trwałe łączyła się z ciałem, a tym samym przestawało ono być wcieleniem bóstwa i stawało się członkiem społeczeństwa ludzkiego³⁸).

W swoim pierwotnym kształcie święto to odbywało się jedynie w rodzinach arystokratycznych. Dlatego też od okresu Heian chłopcy w wieku trzech lat byli poddawani ceremonii *bakama-gi* – pierwszego przywdziania spodni *bakama*³⁹. Po raz pierwszy taka uroczystość miała miejsce w roku 962, kiedy to ówczesny książę Morihira przywdział spodnie *bakama*, aby podkreślić okres wyrośnięcia z wieku wczesnodziecięcego⁴⁰. Z biegiem czasu przesunięto granice wieku o dwa lata i od okresu Kamakura (1185–1333) ceremonia ta odbywała się w wieku lat pięciu.

W okresach Kamakura i Muromachi (1333–1568) w rodzinach samurajskich wykształciły się dwa kolejne zwyczaje, które były powiązane z przekraczaniem progów wiekowych. Ponieważ były to czasy panowania klasy samurajskiej (1185–1868), również arystokratyczne święto przyjęło bardziej samurajski charakter. Dotyczyło ono jedynie dzieci z rodzin szlacheckich oraz arystokratycznych. W tym czasie przejście do kolejnej grupy wiekowej zaczęto łączyć ze zmianami w sposobie ubierania się oraz wyglądzie zewnętrznym⁴¹. Stąd upowszechnione wówczas nowe zwyczaje odnosiły się do wyglądu dzieci. Nosiły nazwę: *kami-oki* (dosł. pozostawić włosy) oraz *obi-toki* (dosł. rozwiązać paski)⁴². Pierwsza z tych ceremonii odbywała się w wieku dwóch lat (trzech lat liczonych systemem *kaşoe-doshi*). W trakcie tego obrzędu go-

³⁵ L. Frédéric, *Życie codzienne w Japonii w epoce samurajów*, tłum. E. Bąkowska, Warszawa 1971; N. Shibuya, *Shinjī, butsujī no shikitarī*, Tokio 2008; *Kurashi no naka no minzokugaku*, T. Shintani (ed.), Tokio 2003.

³⁶ Znaczenie liczb trzy i pięć zostało opisane przeze mnie w związku z analizą *jōshi-no-sekku* i *tango-no-sekku*.

³⁷ W dniu dzisiejszym dzieci rozpoczynają edukację w wieku sześciu lat, licząc od urodzenia, jednakże jest to siedem lat, licząc w systemie *kaşoe-doshi*.

³⁸ T. Shintani, *Nibonjin no...*, s. 175.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ W powieści *Genji-monogatari* znajdują się opisy ceremonii *bakama-gi*.

⁴¹ Ubiór był symbolem statusu społecznego.

⁴² *Kami-oki* występuje w literaturze również pod nazwą *kami-sogi* lub *kushi-oki*. Z kolei *obi-toki* inaczej zwany jest *obi-naoshi*, *obi-musubi* lub *bimo-otoshi*.

lono głowę dziecku i nakładano perukę z siwymi włosami. Miało to symbolizować starość, której dziecko powinno dożyć⁴³. Druga ceremonia (*obi-toki*) dotyczyła głównie siedmioletnich dziewczynek. W trakcie obrzędu odpruwano od kimona sznurki (tasiemki), które do tego dnia pomagały w prawidłowym noszeniu ubrania.

Od okresu Edo (1600–1868) święto to odbywało się 15 listopada. Wybór daty można wytłumaczyć na dwa sposoby. Część badaczy uważa, że nawiązuje ona do pierwszej wizyty syna piątego sioguna rodu Tokugawa w świątyni, która miała miejsce 15 listopada. Inni z kolei sądzą, że święto połączone jest z czczeniem bóstw przypadającym na środek listopada⁴⁴. W tym dniu rodzice wraz z dzieckiem udawali się najpierw do naczelnika rodu (w przypadku samurajów), cesarza (arystokracji), wielkorządcy (mieszczanie) bądź też sołtysa (w przypadku chłopów). Wizyta ta miała na celu przedstawienie młodego człowieka ważnej osobistości oraz symboliczne włączenie go do społeczności⁴⁵.

Również w okresie Edo na trwale ustalono porządek występowania trzech obrzędów. W wieku trzech lat odbywała się ceremonia postrzyżyn (*kami-sogi*). Zazwyczaj podcinano włosy dziecka, a obcięte kosmyki układano na tacy. Wśród ludności wiejskiej zwyczaj ten nie zawsze był przestrzegany. Szczególnie w przypadku dziewcząt, którym włosy ścinano jedynie w przypadku pojawienia się wszy, wstąpienia do zakonu buddyjskiego bądź gdy po śmierci męża decydowała się nie wstępować w nowe związki małżeńskie⁴⁶. Wraz z ukończeniem lat pięciu chłopcy uczestniczyli w ceremonii *hakama-gi*. Wkładali wtedy po raz pierwszy spodnie *hakama* oraz czapkę *hitai-eboshi*. W przypadku siedmioletnich dziewcząt odpruwano od ubrania sznurki, które do tej pory były przyszyte na stałe i ułatwiały noszenie odzienia⁴⁷. Otrzymywały one pierwsze kimono krojem podobne do tego noszonego przez osoby dorosłe, a ceremonia nosiła nazwę *obi-toki*⁴⁸.

W okresie Meiji (1868–1912) święto *shichi-go-san* nabrało obecnego kształtu⁴⁹. Pierwsza zmiana miała charakter ilościowy – polegała na rozprzestrzenieniu się święta na wszystkie grupy społeczne. Do 1945 roku obchodzono je jedynie w dużych aglomeracjach miejskich, takich jak na przykład Tokio czy Kioto, natomiast

⁴³ T. Shintani, *12kagetsu...*, s. 138 i n.

⁴⁴ N. Shibuya, *Shinjū, butsuji...*, s. 124.

⁴⁵ L. Frédéric, *Życie codzienne...*, s. 20 i n.

⁴⁶ *Ibidem*; N. Shibuya, *Shinjū, butsuji...*

⁴⁷ Tradycyjny strój japoński – kimono – nie zawiera guzików. Układany jest i utrzymywany na miejscu za pomocą sznurków, pasów oraz specjalnych rodzajów wiązań. Samodzielne przywdzianie kimona jest zadaniem trudnym. Tym bardziej w przypadku małego dziecka staje się niemalże niewykonalne. Stąd zwyczaj przyszywania „na stałe” sznurków i pasów, które dawniej odpruwano wraz z osiągnięciem określonego wieku.

⁴⁸ L. Frédéric, *Życie codzienne...*

⁴⁹ Wraz z wprowadzeniem kalendarza gregoriańskiego system obliczania lat w oparciu o *ka-zoe-doshi* zaczął stopniowo zanikać. W dniu dzisiejszym ceremonia *shichi-go-san* odbywa się wraz z ukończeniem trzech, pięciu i siedmiu lat.

po II wojnie światowej w całej Japonii⁵⁰. W związku z tym zrezygnowano z rytuału golenia głowy w wieku trzech lat, gdyż zwyczaj ten kojarzył się z dawnymi feudalnymi zależnościami.

Drugą istotną zmianą było wprowadzenie obowiązku odwiedzenia świątyni sintoistycznej w dniu święta. Praktyka związana z odwiedzinami chramu miała na celu wypraszenie u bogów długiego i szczęśliwego życia, a także odpędzała złe duchy⁵¹. W erze Meiji ukształtował się zwyczaj zakładania kimona w dniu *shichi-go-san* (często po raz pierwszy w życiu), a także obdarowywania dzieci cukierkami *chitose-ame*⁵². *Chitose-ame* są to długie cienkie czerwono-białe cukierki, które znajdują się w specjalnej torbie z wymalowanymi emblematami żółwia i żurawia. Wszystkie te trzy elementy (cukierek, żółw i żuraw) są w Japonii symbolami długowieczności. Liczba cukierków zależy od wieku dziecka i wynosi odpowiednio trzy, pięć i siedem.

W dniu dzisiejszym okres obrzędów związanych ze *shichi-go-san* zaczyna się w październiku i trwa nieprzerwanie do początku grudnia. Spowodowane jest to faktem, że rodzice chcą, aby ich dzieci podczas tego święta odwiedzały najbardziej znane chramy *shintō*. Z tego też powodu terminy wizyt w chrampie usytuowane najbliższej daty 15 listopada rezerwowane są ze znacznym wyprzedzeniem. Tym samym „spóźnialscy” zostają zmuszeni do wyboru innego, często odległego od tej daty dnia. Liczy się jedynie, aby dziecko uczestniczyło w obrzędzie w odpowiednim wieku, data staje się sprawą drugorzędną. Joy Hendry uważa, że element obrzędowy schodzi na drugi plan. Ważne jest zaprezentowanie dziecka znajomym oraz rodzinie. Dlatego też obecnie wiele osób poświęca czas na wizytę u fryzjera i fotografa, wybór kimona oraz przygotowanie przyjęcia, często nawet zapominając o odwiedzeniu świątyni⁵³.

Obrzędowe osiągnięcie pełnoletności a tożsamość kulturowa młodego pokolenia

Jednym z najważniejszych obrzędów przejścia w wielu kulturach jest moment, w którym młody człowiek kończy okres dzieciństwa i staje się osobą dorosłą o w pełni wykształconej tożsamości narodowej i etnicznej.

W rodzinach arystokratycznych ery Heian wkroczenie w wiek dorosły łączyło się z odbyciem ceremonii *gempuku* (w przypadku chłopców) lub *mogi* (u dziewcząt). Magdalena Szajowska zauważa, że *gempuku* arystokratów odbywało się pomiędzy

⁵⁰ T. Shintani, *Nihonjin no...*, s. 173-174.

⁵¹ N. Shibuya, *Shinji, butsuji...*, s. 124.

⁵² Pierwszy raz cukierki *chitose-ame* (dosł. cukierek tysiąca lat) były sprzedawane w okresie Edo w świątyni Sensōji w Asakusa (dzisiejsze Tokio). W okresie Meiji rozpowszechnił się zwyczaj obdarowywania nimi dzieci w dniu święta *shichi-go-san*.

⁵³ J. Hendry, *Understanding Japanese...*

jedenastym a dwudziestym rokiem życia, a w przypadku potomków cesarza pomiędzy jedenastym a siedemnastym rokiem⁵⁴. Pierwotnie nie istniała konkretna data odbycia obrzędów. Organizowano je z wyłączeniem miesięcy piątego, szóstego, siódmego i dziewiątego (w przypadku książąt starano się, aby ceremonia miała miejsce w pierwszych czterech dniach miesiąca pierwszego). Obrzędy odbywały się wieczorem, a ich składnikami były *kakan* – przywdzianie oficjalnego nakrycia głowy *kanmuri*, ułożenie nowej dorosłej fryzury, przebranie w dorosły strój oraz inicjacja seksualna. Warto przy tym zauważyć, że „partnerką, która spędzała pierwszą noc z mężczyzną, była z reguły starsza, starannie wybrana dziewczyna z dobrego rodu, która często stawiała się później główną żoną”⁵⁵.

Obrzędy wprowadzające kobietę w wiek dorosły odbywały się pomiędzy jedenastym a czternastym rokiem życia. Zaczęto je praktykować w X wieku, kiedy to upowszechnił się wśród japońskich arystokratek zwyczaj noszenia rozpuszczonych włosów⁵⁶. W przeciwieństwie do chłopców, dziewczęta nie podlegały inicjacji seksualnej (w dniu odbycia ceremonii *mogi*), która to miała miejsce bezpośrednio przed ślubem. Warto przy tym zauważyć, że obrzędy *mogi* organizowano zazwyczaj po wskazaniu kandydata na męża bądź gdy spodziewano się jego rychłego znalezienia.

Magdalena Szajowska przytacza fragment powieści *Genji monogatari* dotyczący przebiegu ceremonii *mogi*, której poddana była córka księcia Genji: „Ceremonia odbyła się w zachodniej rezydencji cesarzowej Akikonomu. (...) W bocznym zachodnim pokoju przebywała cesarzowa. Wkrótce dołączyły do niej służące, które miały zająć się ułożeniem specjalnej fryzury Akashi. (...) Około północy nastąpiła główna część ceremonii – nałożenie spódnicy *mo* (...)”⁵⁷.

W czasach feudalnych wraz z osiągnięciem wieku lat piętnastu (w przypadku klasy samurajskiej), trzynastu (arystokracja) i dziesięciu lub dwunastu (chłopi i mieszczaństwo) dzieci kończyły definitywnie okres dzieciństwa i wchodziły w wiek dorosły⁵⁸. Dopuszczenie do społeczeństwa osób dorosłych uświęcały, zaczerpnięte z epok wcześniejszych, ceremonie o nazwie *gempuku* (dla chłopców) lub *mogi* (u dziewcząt)⁵⁹.

Chłopiec w tym dniu otrzymywał nowe spodnie *hakama* oraz czapkę *eboshi*, włosy upinano mu w kok na czubku głowy, a także nadawano nowe „dorosłe” imię⁶⁰.

⁵⁴ M. Szajowska, *Obrzędy przejścia*, [w:] *W kręgu tradycji dworu Heian*, red. I. Kordzińska-Nawrocka, Warszawa 2008, s. 87.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 87.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 88.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 88.

⁵⁸ L. Frédéric, *Życie codzienne...*, s. 27 i n.

⁵⁹ Pierwotnie ceremonia *gempuku* była obchodzona jedynie w rodzinach arystokratycznych i samurajskich. Jednakże od okresu Muromachi zwyczaj ten rozpowszechnił się na całe społeczeństwo japońskie.

⁶⁰ Imię zwyczajowo składało się z dwóch części, pierwsza była identyczna z fragmentem imienia ojca, a drugą dobierano indywidualnie. Zazwyczaj nowe imię nadawał ojciec.

Od tego dnia młody człowiek, jako osoba dorosła, zyskiwał prawo do postępowania wedle własnej woli. W rodzinach samurajskich chłopcy otrzymywali prawdziwe miecze wraz z prawem ich użycia w razie konieczności. Młodzieńcy z arystokratycznych rodów zaprowadzani byli do świątyni Hōrinji, której opiekuńczym bóstwem był Kokūzō Bosatsu, odpowiadający za mądrość, i wypraszali u niego łaski. Często, aby udowodnić swoją dojrzałość, chłopcy po ceremonii *gempuku* poddawali się ascezie w świątyni buddyjskiej⁶¹.

Ceremonia *mogi* (żeński odpowiednik *gempuku*) obchodzona była w o wiele mniej uroczysty sposób. W tym dniu dziewczynki otrzymywały swoje pierwsze „dorosłe” kimono (stąd nazwa ceremonii – *mogi*, dosł. zakładać ubranie). Poza przywdzianiem nowego ubrania obrzęd polegał przede wszystkim na zgoleniu (bądź wyskubaniu) brwi (*mayuhara*), które od tego dnia były jedynie malowane. Zwyczaj ten nie zawsze był przestrzegany wśród niższych klas społecznych, w przypadku których kobiety poprzestawały na barwieniu zębów na kolor czarny oraz upinaniu włosów z tyłu głowy⁶². W takim przypadku ceremonia nosiła nazwę *kami-age* (dosł. podniesienie włosów).

Dla ludzi spoza klasy samurajskiej i arystokratycznej moment osiągnięcia pełnoletności był powiązany z obrzędem, w trakcie którego musieli wykazać się osiągnięciem odpowiedniego poziomu rozwoju fizycznego i psychicznego⁶³. Poddawano ich próbie, po której ukończeniu zmieniali przynależność grupową (oraz rolę społeczną, jaką musieli pełnić). Zwyczajowo społeczności podzielone były na kilka grup, w tym: dziecięcą – dla dzieci powyżej lat siedmiu (*kodomo-gumi*); młodzieżową – dla chłopców powyżej lat 15 (*wakamono-gumi*) oraz dziewczęcą – dla dziewcząt powyżej lat 13 (*musume-gumi*)⁶⁴. Wraz z pomyślnym ukończeniem powierzonego zadania chłopcy otrzymywali majtki *fundoshi* (stąd nazwa ceremonii *fundoshi-ivai*), a dziewczynki halkę zakładaną pod kimono – *koshi-maki* (ceremonia *yumoji-ivai*).

Współcześnie znaczna część dawnych obrzędów przejścia związanych z osiągnięciem pełnoletności zanikła bądź zmieniła swoje znaczenie. Jest to spowodowane ustanowieniem w 1948 roku przez rząd narodowego święta osób dorosłych (w styczniu). Niektóre już dziś niewystępujące obrzędy zostały opisane przez japońskich etnologów w latach 60. XX wieku⁶⁵. Należą do nich między innymi *fundoshi-ivai* oraz zwyczaje związane ze zmianą grupy wieku (z dziecięcej na młodzieżową). Istniało wiele rodzajów prób. Do najpopularniejszych należały wspinaczka górską, daleka podróż lub określona ilość pracy do wykonania⁶⁶. Przykładowo, na polu-

⁶¹ N. Shibuya, *Shinji, butsuji...*, s. 126.

⁶² L. Frédéric, *Życie codzienne...*

⁶³ T. Shintani, *Nihonjin no...*, s. 176 i n.

⁶⁴ T. Shintani, *12kagetsu...*

⁶⁵ Zwyczaje te zostały zaobserwowane przez japońskich badaczy bądź też spisane na podstawie relacji osób, które jeszcze pamiętały, jak owe rytuały były przeprowadzane, zob. T. Shintani, *Toshi no kurashi no minzokugaku*, Tokio 2006.

⁶⁶ *Ibidem*.

dnie od Tokio, na wyspie Toshima (Archipelag Izu) *fundoshi-inai* poprzedzone było podróżą, którą młody chłopak musiał odbyć do Tokio. Owa podróż miała charakter obrzędu przejścia. W jej trakcie chłopak poznawał trudy życia na morzu, losu żeglarza. W trakcie podróży powrotnej, gdy z pokładu widoczna już była rodzima wieś, chłopak wskakiwał do wody i płynął w kierunku plaży, na której czekali już jego bliscy. Po dopłynięciu do celu otrzymywał od jednej z ciotek czerwone majtki *fundoshi* (zwane *obakure-fundoshi* – dosł. majtki od ciotki) i stawał się osobą dorosłą⁶⁷. Podróż ta była zarówno próbą fizyczną (ciężka praca na statku), jak i psychiczną (długa rozłąka z rodziną i domem), której zadaniem było wykazanie dojrzałości cechującej dorosłego.

Inne rodzaje prób, jakim poddawani byli młodzi mężczyźni, polegały na ciężkiej pracy fizycznej (na przykład samodzielne zaoranie pola bądź przeniesienie ciężkich worków z ryżem)⁶⁸. Takanori Shintani przytacza przebieg ceremonii włączenia do grupy mężczyzn: „Włączenie do grupy wiekowo wyższej (*wakamono-gumi* – [grupy młodych mężczyzn – J.S.]) łączyło się z surowym wychowaniem. W prefekturze Shizuoka siedemnastoletni chłopak zakładał *eboshi* i wraz z butlą *sake* udawał się na spotkanie *wakamono-gumi*. Siedząc na stercie drewna, okładając się kijem, wypowiadał przy wszystkich przysięgę (...)”⁶⁹.

Współcześnie jako próby świadczące o dojrzałości młodego człowieka traktowane są egzamin wstępny na studia oraz rozmowa kwalifikacyjna o pracę. Egzamin wstępny na studia jest najtrudniejszym testem w życiu młodego Japończyka. Istnieje związek pomiędzy uczelnią wyższą a liceum (podobnie jak pomiędzy liceum a gimnazjum). W niektórych przypadkach przy uniwersytetach budowane są całe kompleksy edukacyjne, kształcące od poziomu przedszkola aż do studiów doktoranckich (na przykład uniwersytet Aoyama Gakuin w Tokio). Istnieje również silny związek pomiędzy uczelnią wyższą a przyszłą karierą zawodową. Dlatego też na licealistach wywierana jest presja, by osiągać dobre wyniki umożliwiające rozpoczęcie studiów na prestiżowym uniwersytecie (okres egzaminów wstępnych zwany jest *shiken-jigoku*, czyli piekłem egzaminów). Młodzi ludzie poza nauką w liceum często uczęszczają do prywatnych szkół wieczorowych (*juku*), w których uczestniczą w specjalnych zajęciach przygotowujących do konkretnego egzaminu wstępnego. Dostanie indeksu wybranej uczelni jest traktowane jak test świadczący o dojrzałości młodego człowieka⁷⁰.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Młodzi mężczyźni do lat 60. XX w. byli zobligowani do podjęcia pracy charytatywnej. Poprzez pracę w grupie zyskiwali oni umiejętność współpracy z innymi ludźmi, co stawało się wyznacznikiem ich dojrzałości. Było wiele możliwości wykazania się. Należały do nich m.in. praca w sąsiedzkim patrolu, ochotniczej straży pożarnej czy służbach ratowniczych.

⁶⁹ T. Shintani, *Nihonjin no...*, s. 176-177.

⁷⁰ Często zdarza się, że po nieudanym egzaminie wstępnym młody człowiek uczy się przez kolejny rok szkolny, aby ponownie przystąpić do walki o indeks na tej samej uczelni.

W Japonii osiągnięcie stanu dorosłości łączy się nie tylko z ukończeniem lat dwudziestu, ale przede wszystkim z uczestnictwem w specjalnej uroczystości zwanej *seijin-shiki* (dosł. uroczystość dorosłych), która odbywa się w drugi poniedziałek stycznia w dniu *seijin-no-hi* (Dzień Osób Pełnoletnich). Po II wojnie światowej w 1948 roku ustalono datę ceremonii na 15 stycznia. Od roku 2000 w ramach tzw. *Happy Monday Seido* dzień pełnoletności przeniesiono na drugi poniedziałek stycznia⁷¹. Pierwotna data ceremonii – 15 stycznia, wypadła w dniu kończącym obchody nowego roku (*koshōgatsu*). Wybór tego terminu nie był przypadkowy, gdyż w okresie Edo to właśnie w dniu *koshōgatsu* odbywała się ceremonia *gempuku*⁷².

Badacze nie do końca są zgodni co do przyczyn utworzenia w powojennej Japonii święta ludzi dorosłych. Przeważają dwie koncepcje. Pierwsza z nich odnosi się do zwyczajów z czasów międzywojennych, kiedy to dwudziestoletni chłopcy musieli udać się na komisję wojskową, która określała stan zdrowia potencjalnych kadetów. Druga z koncepcji sięga do roku 1946 i nawiązuje do wczesnych lat powojennych. W wyniku demobilizacji wielu młodych mężczyzn powracało z pól bitew. Jednakże zniszczenia były tak ogromne, że czekał na nich jedynie głód. Aby podnieść ich na duchu, władze miasta Warabi (prefektura Saitama) zorganizowały uroczystość *seinen-shiki* (uroczystość dorosłych), podczas której mieszkańcy rozdawali ciastka ryżowe *mochi* z masą ze słodkiej fasoli⁷³.

Do ceremonii *seijin-shiki* przystępują osoby, które w trwającym roku szkolnym (pomiędzy kwietniem a marcem) kończą lat dwadzieścia. Z tej okazji wracają do domu rodzinnego, aby w dniu uroczystości udać się do miejscowego urzędu miejskiego. W dniu *seijin-shiki* uczestniczą tam w specjalnie z tej okazji przygotowanej uroczystości, podczas której wysłuchują przemów przygotowanych przez miejscowe władze (burmistrza, sołtysa, dyrektora szkoły), znane osobistości (o ile powiązane są z miastem) bądź starszych wiekiem kolegów. Treścią przygotowanych wystąpień są prawa i obowiązki, z jakimi spotka się młody człowiek na nowej, dorosłej drodze życia. Na koniec otrzymują drobne upominki. W niektórych częściach Japonii (w rejonach wiejskich, a także w świątyni Sanjūsangendō w Kioto) w dniu *seijin-shiki*

---

⁷¹ *Happy Monday Seido* jest systemem, w którym daty niektórych świąt zostały przesunięte na poniedziałek celem stworzenia trzydniowego, długiego weekendu. Dotyczy to: *Seijin-no-hi* (Dnia Pełnoletności – drugi poniedziałek stycznia), *Umi-no-hi* (Dnia Morza – trzeci poniedziałek lipca), *Keirō-no-hi* (Dnia Ludzi Starszych – trzeci poniedziałek września) oraz *Taiku-no-hi* (Dnia Sportu – drugi poniedziałek października). Jest to kapitalny przykład scalania się elementów rodzimych (japońskich) z elementami kultury zachodniej. Kalendarz z siedmiodniowym tygodniem, w którym niedziela jest dniem wolnym (półtoradniowy weekend), łączy się ze współczesnymi tendencjami do skracania tygodnia pracy, a wydłużania czasu wolnego w krajach dobrobytu (dwa i pół dnia wolnego). Na terenie Japonii w epizodycznych przypadkach (poniedziałków świątecznych) okres weekendu wydłuża się do trzech i pół dnia.

⁷² T. Shintani, *Wagoyomi to Shiki no kurashi*, Tokio 2006, s. 34.

⁷³ *Ibidem*.

organizowane są turnieje lucznicze (japońskiego lucznictwa *zen – kyūdo*), podczas których młodzi ludzie uczą się, że bycie dorosłym to ciągle wyzwanie, a sprostać można mu jedynie poprzez bycie cierpliwym i samokontrolę.

Po zakończeniu części oficjalnej wraz z przyjaciółmi udają się na wspólny obiad (po raz pierwszy oficjalnie popijany alkoholem), a wieczorem w gronie rodzinnym jedzą uroczystą kolację. *Seijin-shiki* jest jedną z niewielu okazji na spotkanie przyjaciół z czasów szkoły podstawowej i gimnazjum. Dlatego też, podobnie jak ma to miejsce przy innych świętach, młodzi ludzie pragną przygotować się jak najlepiej do tego dnia⁷⁴. Ponieważ w trakcie *seijin-shiki* wypada pojawić się w kimonie i specjalnej fryzurze, zakłady fryzjerskie mają zarezerwowane terminy na kilka miesięcy wprzód. Wiele salonów fryzjerskich jest czynnych całą dobę w dniu poprzedzającym święto. Normą jest, że dziewczęta nie śpią, gdyż misternie przygotowana fryzura nie może ulec zniszczeniu. Nasuwa się tu skojarzenie z opisanym na poprzednich stronach świętem *shichi-go-san* oraz kolejnym obrzędem przejścia, jakim jest ślub. Wraz ze wzrostem liczby tzw. *parasite singles*⁷⁵, młodych ludzi, którzy postanawiają nie podejmować ani studiów, ani stałej pracy, zmienia się podejście do samej ceremonii *seijin-shiki*. Władze specjalnie z myślą o tej grupie społecznej przygotowują alternatywne uroczystości, które odbywają się na przykład w Disneylandzie⁷⁶.

Podsumowanie

Analizując przemiany, jakie miały miejsce w obrzędowości dorocznej okresu dorastania, można wskazać na poszczególne składowe elementy współczesnej tożsamości etnicznej, kulturowej i narodowej Japończyków. Należą do nich wywodząca się z okresu Heian kultura arystokratyczna oraz etos samurajski. Kształtują one odpowiednio wzorce kobiecości i męskości na Wyspach Japońskich, stanowiąc podstawowe składowe tożsamości mieszkańców tego wyspiarskiego kraju. Dodatkowo poprzez przemiany Meiji (i wynikające z nich procesy westernizacji i modernizacji

⁷⁴ Wiele osób (szczególnie kobiet), z którymi prowadziłem rozmowy na temat ich wspomnień o święcie pełnoletności, wspominało o kilkugodzinnych przygotowaniach.

⁷⁵ Wielu młodych ludzi urodzonych w okresie prosperity (lata 70. i 80. XX w.) odrzuca idee poświęcenia się dla firmy. Wydłuża okres pozostawania bez pracy bądź podejmuje się jedynie dorywczych zajęć, które doraźnie zapewniają środki do utrzymania. Pokolenie to, zwane w Japonii *shinjinrui* (nową rasą), cechuje typowo materialistyczne podejście do życia. Dotyczy to w szczególności dwóch grup społecznych: (1) młodych kobiet, które jako *office lady* – pracownice biurowe (OL) lub *hostesy* zarabiają pieniądze na własne potrzeby: podróże, spotkania towarzyskie czy też grę w *pachinko*; oraz (2) *parasaito shinguru* (z angielskiego *parasite single* – pasożyt stanu wolnego), czyli osób w wieku od 22 do 35 lat, które nie decydują się na zawarcie związku małżeńskiego i pozostają całkowicie bądź częściowo na utrzymaniu rodziców.

⁷⁶ J. Hendry, *Understanding Japanese...*

kultury japońskiej⁷⁷⁾ wzmocnione zostało poczucie odrębności kulturowej i etnicznej Japończyków. Odwołanie się do spuścizny arystokratycznej i samurajskiej wpływa na umocnienie się postaw tożsamościowych dorastającego pokolenia. W dniu dzisiejszym w globalizującym się świecie, w którym dominuje rodzina nuklearna, a kontakt z dziadkami jest sporadyczny, to właśnie obrzędowość okresu dorastania stanowi główne źródło formowania się poczucia odrębności etnicznej i narodowej młodych Japończyków. Poza tradycyjnymi elementami kształtującymi tożsamość społeczeństwa pojawia się coraz więcej nowych form, które przenikają do świadomości dzieci i młodzieży. Wynikają one z prób poszukiwania swojej własnej unikatowej tożsamości i stanowią odpowiedź na coraz to nowsze trendy kulturowe pojawiające się na terenie Japonii. Reinterpretacja pierwotnych obrzędów połączona ze wzrostem nowych stanowi pole do dalszych badań nad związkami obrzędowości z poczuciem tożsamości kulturowej, etnicznej i narodowej.

SUMMARY

ADOLESCENT RITUALS AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE FORMING OF CULTURAL AND ETHNIC IDENTITY IN MODERN JAPAN

Japanese culture, since the dawn of time, has been open to foreign influence. The changes that have taken place in different historical periods, on the one hand, have been associated with the influence of the Chinese, Europeans and Americans, and on the other hand, with the subsequent years of isolation, during which a “natural selection” of drawn patterns was taking place. This process helped shape modern Japanese culture and identity. Through analysis of each ceremony, we can trace the changes (social, economic and cultural) that took place in different periods. We can also reconstruct the Japanese approach to their own culture and identity. For example, the rites, characteristic of childhood and adolescence in Japan, have remained unchanged for many centuries. Ceremonies described in this study are presented in a manner that is characteristic of modern times (for example, *Shichi-go-san*, which dates back to the eighth century), and the reader will have the opportunity to learn about the impact of social change on the interpretation of these rites. The rites of growing up period create a unique ethnic and cultural identity in modern Japan. The culmination of the first part of life is the coming of age, which has a very formal character and is observed in a special ceremony. The Coming of Age Ceremony shows how changed Japanese point of view of their own cultural identity in 20th Century.

---

⁷⁷⁾ Szerzej problematyka przemian okresu Meiji i ich wpływu na tożsamość Japończyków opisana została w: J. Splisgart, *Przemiany ekonomiczne a kultura japońska w latach 1870–1945*, [w:] *Rozwój a kultura. Perspektywy poznawcze i praktyczne*, red. R. Vorbrich, Wrocław 2012.